

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Лавров В.В.,
*аспірант кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Лавров В.В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в цивільному судочинстві у практиці Верховного Суду.

Статтю присвячено дослідженню інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у практиці Верховного Суду. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами має відповідати міжнародним стандартам справедливого судочинства, передбаченим пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практиці Європейського суду з прав людини, відповідно до яких зазначений вид перегляду характеризується як екстраординарний та такий, що не суперечить принципу *res judicata*.

У практиці Касаційного цивільного суду та Великої Палати Верховного Суду виникає низка питань проблемного характеру, пов'язаного із застосування оновлених положень цивільного процесуального законодавства, які стосуються перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами після змін ЦПК України 2017 року. До таких проблемних питань відносять особливості тлумачення поняття нововиявлених обставин, кола суб'єктів, які наділені правом на звернення до суду із заявою про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, визначення належного суду, до якого має бути подана заява про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, повноважень суду за результатами розгляду відповідних заяв та особливостей їх розгляду. Автором зроблено висновок про необхідність розширеного тлумачення поняття учасників справи як суб'єктів звернення до суду із заявою про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами. Крім того, аналізується правова проблема, пов'язана із різним тлумаченням повноважень суду касаційної інстанції щодо перегляду судових рішень у зазначеній категорії справ, що виникла у практиці Касаційного цивільного суду та Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. Автором обстоюється позиція, відповідно до якої касаційний цивільний суд за результатами оскарження судового рішення за нововиявленими обставинами судів нижчих інстанцій не має права розглядати справу про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами по суті, адже таким повноваженням наділений виключно суд, який ухвалив первісне рішення у справі.

Ключові слова: перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, нововиявлені обставини, учасники справи, суб'єкти оскарження, *res judicata*.

Lavrov V.V. Revision of court decisions based on newly discovered circumstances in civil proceedings in the practice of the Supreme Court.

The article deals with the institute of review of judicial decisions under newly discovered circumstances in the practice of the Supreme Court. The review of judicial decisions on newly discovered circumstances must comply with the international standards of fair trial enshrined in para 1 of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case-law of the European Court of Human Rights, according to which the specified type of review is characterized as extraordinary and should comply the principle of *res judicata*.

The practice of the Civil Court of Cassation and the Grand Chamber of the Supreme Court raises a number of problematic issues related to the application of the updated provisions of the civil procedure legislation concerning the review of judgments on newly discovered circumstances following the amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine in 2017. Such problematic issues include peculiarities of interpretation of the notion of newly discovered circumstances, persons, entitled to apply to a court with an application

for revision of court decisions under newly discovered circumstances, determination of an appropriate court, where an application should be filed, court powers based on the results of consideration of relevant applications and peculiarities of their consideration. The author concludes that it is necessary to expand the interpretation of the concept of the 'participants of the case' as the persons, who can file an application to the court for revision of judicial decisions on newly discovered circumstances. Besides, the legal problem connected with different interpretation of powers of the court of cassation on reconsideration of judicial decisions in the mentioned category of cases, arisen in practice of the Civil Court of Cassation and the Economic Court of Cassation within the structure of the Supreme Court, was analyzed. The author's position is that the Civil Court of Cassation is not entitled to consider the application on review of court decisions on the newly discovered circumstances on the merits as a result of the retrial of the judgment of the lower courts, because only the court, which delivered the first judgment is empowered to do so.

Key words: revision of court decisions on newly discovered circumstances, newly discovered circumstances, participants of the case, persons, who can file an appeal, *res judicata*.

Постановка проблеми. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є самостійним видом перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у цивільному судочинстві, правова регламентація якого зазнала новелізації внаслідок прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2017 році. Зазначений вид перегляду визнається екстраординарним в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - ЄКПЛ) та практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), що може мати місце у випадку наявності істотних для справи обставин, що викликають необхідність перегляду судових рішень, що набули статусу *res judicata* [1]. Аналіз практики Верховного Суду (далі - ВС) свідчить про те, що у судовій практиці часто виникають проблемні питання правозастосування, пов'язані із переглядом справ за нововиявленими обставинами, що неодноразово ставали предметом розгляду як Касаційного цивільного суду у складі ВС (далі - КЦС), так і Великої Палати ВС (далі – ВП ВС).

Стан опрацювання цієї проблематики. Різним аспектам дослідження проблем перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у цивільному судочинстві були присвячені праці таких вчених, як В.В. Комаров, Н.Ю. Сакара, С.В. Сенік, В.І. Тертишніков та ін. Окремо у цьому контексті слід згадати дисертаційне дослідження Д.О. Менюк. Поряд із цим ґрунтовний аналіз проблемних аспектів перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у цивільному судочинстві крізь призму практики ВС не проводився, чим зумовлюється актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в цивільному судочинстві України у практиці ВС.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що з часу утворення нового ВС перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами неодноразово ставав об'єктом уваги як у практиці КЦС у складі ВС, так і у практиці ВП ВС. Зокрема, йшлося про проблемні аспекти тлумачення поняття нововиявлених обставин та їх природи, суб'єктів та об'єктів цього виду перегляду, визначення належного суду для цього виду перегляду та особливостей оскарження судових рішень за його результатами.

Поняття нововиявлених обставин. Підстави для перегляду справи за нововиявленими обставинами передбачені у ч. 2 ст. 423 ЦПК України, ними є: 1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання звідомо неправильного висновку експерта, звідомо неправдивих показань свідка, звідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; 3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

У практиці ВС загалом сприйняті напрацьовані у теорії цивільного процесуального права підходи до визначення поняття нововиявлених обставин. Так, у своїй постанові ВП ВС, зауважуючи на подібності регулювання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві визначає нововиявлені обставини як юридичні факти (фактичні обставини) справи, які мають істотне значення для вирішення справи по суті, існували в період первинного провадження і ухвалення судового акта, але не були і не могли бути відомі ні сторонам, ні третім особам, їхнім представникам, іншим учасникам процесу, ні суду, за умови виконання

ними всіх вимог закону для об'єктивного, повного і всебічного розгляду справи та ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення [2].

Отже, з аналізу судової практики ВС випливає, що нововиявленими обставинами слід вважати юридичні факти (фактичні обставини), які: а) мають істотне значення для вирішення справи по суті; б) існували на час розгляду і ухвалення судового рішення; в) не були і не могли бути відомі заявникові, учасникам справи та суду на час розгляду справи; г) входять до предмета доказування у справі та можуть вплинути на висновки суду про права та обов'язки учасників справи [2; 3]. Із вищезазначеного випливає, що від нововиявлених обставин слід відрізняти: а) нові обставини, які виникли або змінилися після ухвалення судового рішення; б) нові докази; в) нове обґрунтування позовних вимог чи заперечень проти позову; г) обставини, які ґрунтуються на переоцінці тих доказів, які вже оцінювалися судом під час розгляду справи [4].

Крім того, варто звернути увагу на те, що нововиявленими обставинами є не факт ухвалення судового рішення і не саме рішення як юридичний факт, а обставини, встановлена судом у цьому судовому рішенні [5], натомість судові рішення, в якому встановлені такі факти є доказом у справі. Так, у постанові ВП ВС від 25 травня 2021 року у справі № 752/4995/17 заявник просив переглянути рішення Голосіївського районного суду м. Києва за нововиявленими обставинами, якими, на думку заявника, був факт фіктивності довіреності та відсутність у представника повноважень на укладення від імені підприємства договору купівлі-продажу. Зазначені обставини були встановлені судом Чеської Республіки після розгляду справи українськими судами в першій й апеляційній інстанції, однак до того, як справа була переглянута судом касаційної інстанції. ВП ВС, розглядаючи зазначену справу, зауважила, що під час розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанції судами на підставі поданих позивачем доказів не було встановлено факт підроблення довіреності та відсутності у представника повноважень на укладення від імені позивача договору, хоча саме ці факти були відомі позивачеві та були покладені ним в основу своїх доводів, додаткових пояснень, апеляційної та касаційної скарги, а також були вказані в позові до чеського суду. З цього випливає, що факт підроблення довіреності та відсутності у представника повноважень на укладення договору купівлі-продажу були відомі заявникові ще на час звернення до суду, тому вони не можуть вважатися нововиявленими обставинами. Натомість рішення суду як доказу на їх підтвердження не існувало на момент розгляду справи в українському суді, тому зазначене рішення слід вважати новим доказом, який суд не має права досліджувати під час перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами [5].

Варто зазначити, що вищенаведене тлумачення поняття нововиявлених обставин цілком узгоджується із розумінням нововиявлених обставин у практиці ЄСПЛ, що аналізувалося нами у попередніх публікаціях [Див. 6].

Належний суд. У практиці ВС виникали також спірні питання стосовно того, який суд має переглядати справу за нововиявленими обставинами. Відповідно до приписів цивільного процесуального законодавства заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції за нововиявленими обставинами подається до суду, який ухвалив судові рішення (ч. 1 ст. 425 ЦПК України), натомість заява про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами судів апеляційної і касаційної інстанції, якими змінено або скасовано судові рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судові рішення (ч. 2 ст. 425 ЦПК України). Водночас у практиці виникло питання стосовно того, який суд має переглядати справу за нововиявленими обставинами у випадку, коли рішення суду першої інстанції змінено судом апеляційної інстанції лише в частині розподілу судових витрат. Зазначене питання було предметом розгляду ВП ВС, який підтримав позицію Касаційного адміністративного суду у складі ВС щодо необхідності відступу від попередньо сформованої практики КЦС, згідно з якою у зазначених випадках перегляд справи за нововиявленими обставинами має здійснюватися судом апеляційної інстанції, адже ним було змінено рішення суду першої інстанції. Натомість ВП ВС у своїй правовій позиції у постанові від 03 лютого 2021 року у справі № 826/20239/16 вказала, що у таких випадках перегляд має здійснюватися судом першої інстанції, адже саме він є судом, який ухвалив рішення по суті справи, незважаючи на подальші зміни рішення у частині судових витрат судом апеляційної інстанції [2]. Зазначена позиція цілком узгоджується з розумінням доктрини щодо сутності та значення рішення суду як акту правосуддя, адже вирішення питання про розподіл судових витрат є похідним від позовних вимог, і зміна розподілу судових витрат судом вищої інстанції не може розцінюватися як зміна судового рішення по суті справи.

Водночас у цій постанові було сформовано і більш загальну позицію стосовно усіх випадків зміни рішення суду першої інстанції, яка зводиться до того, що саме в суді першої інстанції має перегляда-

тися рішення цього самого суду за нововиявленими обставинами, якщо такі обставини стосуються висновків і розсуду цього суду в частині, яка за наслідками апеляційного чи касаційного перегляду залишилася без змін. Натомість у випадку, коли суди апеляційної чи касаційної інстанції змінять рішення суду першої інстанції по суті заявлених позовних вимог, то саме судові акти судів цих інстанцій можуть і мають бути предметом перегляду у провадженні за нововиявленими обставинами, оскільки в цій частині рішення суду першої інстанції зазнало сутнісних змін або було скасовано [2].

Суб'єкти оскарження. ЦПК України надає право оскарження судових рішень за нововиявленими обставинами учасникам справи (ч. 1 ст. 424 ЦПК України). Водночас виникає питання про можливість подачі відповідної заяви особами, яка хоча і не брала участі у розгляді справи у суді першої інстанції, однак суд вирішив питання про їх права та обов'язки, і за їх заявою було ініційовано апеляційний чи касаційний перегляд справи. Право апеляційного та касаційного оскарження зазначених осіб передбачене ч. 1 ст. 352, ч. 1 ст. 389 ЦПК України. Не важко помітити, що перелік суб'єктів оскарження судових рішень за нововиявленими обставинами є вужчим за перелік суб'єктів апеляційного та касаційного оскарження. Зазначене може бути пояснене з точки зору особливого та екстраординарного характеру зазначеного виду перегляду. Зважаючи на зазначене, КЦС у своїй практиці виходить з обмежувального тлумачення поняття учасників справи, зауважуючи, що останні визначені у ст. 42 ЦПК України і до їх переліку відносяться у справах позовного провадження сторони та треті особи. На підставі цього КЦС робиться висновок про те, що заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами можуть бути подані виключно сторонами та третіми особами, що брали участь у справі в суді першої інстанції. Натомість особи, які не брали участі у справі в суді першої інстанції, однак суд вирішив питання про їх права і обов'язки, незважаючи на те, що після вступу у справу в суді апеляційної або касаційної інстанції вони користуються процесуальними правами та несуть процесуальні обов'язки учасника справи (ч. 3 ст. 352 ЦПК України), не належать до цього переліку і не мають права подавати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами [7].

У літературі висловлювалися скептичні зауваження щодо такої позиції [8, с. 128–131; 9, с. 94]. Водночас, одні автори пропонують розширити перелік осіб, які мають право звертатися із відповідними заявами за рахунок включення до них осіб, які не брали участі у справі, однак суд вирішив питання про їх права та обов'язки [9, с. 94], натомість інші автори наполягають на можливості наділення таких суб'єктів правом на подання відповідних заяв за умови, що такі особи вступили у справу в суді апеляційної інстанції [8, с. 128–131].

На наш погляд, зазначена позиція КЦС є дещо спірною, адже може призвести до звуження прав осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки, а також допустив їх до участі в апеляційному та касаційному переглядах, порівняно з іншими учасниками справи. Зважаючи на зазначене, на наш погляд у тому випадку, коли особа не брала участі у розгляді справи в суді першої інстанції, однак за її заявою було порушене апеляційне або касаційне провадження через те, що суд вирішив питання про її права та обов'язки, такій особі має надаватися право на оскарження судових рішень за нововиявленими обставинами як і іншим учасникам справи, адже така особа по суті користується правами учасника справи. Протилежний підхід ставить зазначених осіб у значно більш не вигідне становище порівняно з іншими учасниками справи.

Предмет судової діяльності та особливості розгляду справи. ВП ВС зауважує на самостійності та факультативності провадження у справі за нововиявленими обставинами, підкреслюючи, що його не можна розглядати як ревізію судового рішення, яке набрало законної сили, адже його метою є не виправлення судової помилки у вигляді незаконності або необґрунтованості судового рішення, як це має місце в судах апеляційної та касаційної інстанції, а перегляд уже розглянутої справи з урахуванням обставин, про існування яких стало відомо після ухвалення судового рішення і яка могла суттєво вплинути на вирішення справи, оскільки учасники судового розгляду не знали про неї та, відповідно, не могли надати суду дані про неї [2].

У цьому контексті виникає питання про предмет судової діяльності під час перегляду справи за нововиявленими обставинами. Зазначене питання ставало предметом тлумачення ВС, який послідовно виходить із того, що при вирішенні заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами суд повинен лише перевірити наявність підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами та переглянути судові рішення за нововиявленими обставинами лише в тих межах, в яких ці обставини впливають на суть рішення [3].

У цьому контексті інтерес становить одна з останніх справ, переданих на розгляд ВП ВС задля формування єдності судової практики. Так, КЦС передав на розгляд ВП ВС справу, встановивши

наявність неоднакової практики застосування положень ч. 7 ст. 429 ЦПК України та ч. 7 ст. 325 ГПК України, КЦС та КГС відповідно щодо тлумачення положень процесуального закону стосовно повноважень суду касаційної інстанції, що реалізуються за наслідками перегляду судових рішень, ухвалених за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. Зокрема, КЦС вважає за необхідне відійти від практики, яка склалася в межах КГС, відповідно до якої КГС за результатами перегляду судових рішень судів попередніх інстанцій за нововиявленими обставинами сам розглядає відповідні заяви по суті. Натомість, на думку суддів КЦС, зважаючи на положення ч. 7 ст. 429 ЦПК України, судові рішення, ухвалені за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, може бути переглянута на загальних підставах, тому суд касаційної інстанції не має повноважень скасовувати рішення судів попередніх інстанцій і розглядати зазначену заяву по суті (постановляти нове рішення з приводу розгляду заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду або ж відмовляти у задоволенні такої заяви), оскільки це належить до компетенції того суду, судові рішення якого переглядається [10]. На наш погляд, у цій ситуації слід виходити із сутності перегляду справи за нововиявленими обставинами та мети такого перегляду, якою є не усунення помилок судів нижчих інстанцій, а перегляд судового рішення, що набрало законної сили, судом, що його ухвалив, з урахуванням істотних обставин, які не були і не могли бути відомі ані учасникам справи, ані суду на момент первісного розгляду справи. Зважаючи на зазначене, розгляд заяви про перегляд за виключними обставинами, на наш погляд, має здійснюватися саме судом, що ухвалив таке рішення, а не касаційним судом за результатами оскарження відповідних рішень в порядку ч. 7 ст. 429 ЦПК України.

Висновок. Аналіз практики ВС вказує на те, що у практиці судів нижчих інстанцій виникають спірні питання правозастосування, пов'язані із різними процесуальними аспектами перегляду справи у зв'язку із нововиявленими обставинами. Водночас, деякі позиції ВС видаються спірними з точки зору права на судовий захист. Так, видається спірним висновок КЦС стосовно обмежувального тлумачення переліку суб'єктів, які можуть звертатися до суду із заявою про перегляд справи у зв'язку із нововиявленими обставинами. На наш погляд, право на подачу заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами слід надати також особам, які не брали участь у справі в суді першої інстанції, однак питання про права та обов'язки яких вирішив суд, і за апеляційною або касаційною скаргами яких було відкрите провадження судами вищих інстанцій, зважаючи на те, що такі особи користуються правами учасників справи.

Дискусійним також є питання стосовно повноважень суду касаційної інстанції самостійно розглядати заяву про перегляд справи за нововиявленими обставинами за результатами оскарження судових рішень у цій категорії справ. На наш погляд, у цьому випадку слід виходити із пріоритетності повноважень суду нижчої інстанції, а тому слід дійти висновку, що практика КЦС, відповідно до якої у випадку розгляду таких заяв справа має передаватися для розгляду відповідної заяви до суду, який ухвалив рішення, є правильною. Натомість від правової позиції КГС, який вважає за можливе самостійно розглядати відповідні заяви по суті за результатами оскарження судових рішень у цій категорії справ, слід відійти.

Список використаних джерел:

1. «*Ryabykh v. Russia*», no. 52854/99, ECHR 2003-IX. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261> (дата звернення: 01.08.2022).
2. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 03.02.2021 у справі № 826/20239/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439650>.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.12.2019 у справі № 359/4291/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565542>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.04.2021 у справі № 9901/819/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628605>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.05.2021 у справі № 752/4995/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483124>.
6. Лавров В.В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у контексті права на справедливий судовий розгляд цивільних справ. *Підприємництво, господарство, право*, 2020. № 6. С. 39–43.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.04.2020 у справі № 2018/2-3638/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834134>.
8. Менюк Д.О. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному процесі України: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2021. 237 с.
9. Зельдіна О.Р., Колесник Р.М. Інститут перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами. *Право і суспільство. Господарське право та процес*. 2017. № 4. С. 89–95.
10. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 154/3029/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190862>.